

TÜRKİYE EKONOMİSİ

Türkiyede Sanayileşme Hareketi

Yazan :

VEDAT ELDEM

Ekonomi Bakanlığı Müfettişi

1927 de sanayiın durumu.

Sanayiın yeniden kurulmasına veya tevsine başlandığı senelerde bu faaliyet sahasının milli iktisat çerçevesi dahilindeki durumu ne idi? Mevzuu tetkik için 1927 yılında, nüfus sayımı ile birlikte icra edilen bir sanayi tahriri mevcuttur. Bu tahrir aşağıdaki neticeleri ihtiva etmektedir:

Sınai müesseselerde faal eşhas	256,855
Gayri safi istihsal kıymeti	TL. 432.7 milyon
Safi istihsal kıymeti	» 200.2 »

Ancak, maddî bazı hatalardan sarfınazar, bu tahrir iki noktadan noksan kalmıştır:

1) Küçük sanatlar ile vilâyet ve kaza merkezleri haricindeki imalât-haneler tahrir dışında bırakılmıştır.

2) Demiryolu, şose ve bina inşaatı gibi bazı sanat gruplarının istihsal kıymeti tesbit edilmemiştir (Bu sanat grupları her nedense nüfus sayımında da sanayi meslek zümresi dahilinde gösterilmemiştir).

Neticeler ayrıca 62 milyon liralık inhisar maddeleri ihtiva etmektedir ki, bu meblâğın 33 milyon lirası vergi mahiyetini haiz olup Maliyeye yatırılmış bulunmaktadır. Nüfus tahririni de itibara alarak yapılan ilâve ve tashihlerden sonra, 1927 senesi sınai istihsalâtını gösteren aşağıdaki rakamlara varılmaktadır:

1927 de sınaî istihsal

(Meşgul eşhas 1000 adet, istihsal milyon TL. itibariyle)

MÜLÂHAZAT	Mesgul	İstihsal	
	eşhas	Gayrisafi	Safi
Sanayi tahririne göre	257	432.7	200.2
İnşaat sanayii	30	49	24
Küçük sanatlar [1]	110	55.5	25.3
Tashih ve ilâveler	---	13.3	6.0
YEKÜN	397	550.5	255.5
Vergi mahiyetini haiz inhisar gelirleri		33.0	33.0
İSTİHSAL		517.5	222.5
Tesisat ve makinelerin amortismanı (Takribî)			22.5
SAFİ İSTİHSAL			200.0

[1]

	Faal	İstihsal	
	Eşhas	G. safî	Safî
El dokumaları	23	9.5	4.0
Muhtelif (asgarî)	47	16.0	6.3
Halı ve kılımlar	40	30	15
.....	110	55.5	25.3

Bu miktarlar 14 milyonluk bir milletin mamul ihtiyaçlarına yetecek derecede değildi. Bu itibarla halkın istihsal ve istihlak maddelerine olan ihtiyacını karşılamak maksadiyle geniş mikyasta harice müracaat zarureti vardı. Kaba taslak bir hesaplara, 1927 yılında ithal ettiğimiz 187 milyon liralık mamul ve yarı mamul emtia, sınaî istihsalimizin nısfına yakın bulunmakta ve umumî mamul ihtiyacımızın 1/3 e tekabül etmekte, yani

mamul madde mübayaası için sarfettiğimiz beher 3 liranın 1 lirası harice tediyeye olunmakta idi [1].

[1] Sınal istihsal ile ithal edilen emtianın kıymetlerini mukayese için, sınal istihsal rakkamlarını dış ticaret istatistiklerinde gösterilen kıymetler ile müşterek bir esasa irca etmek lâzımdır.

Gayrisafi istihsal rakkamları ham maddeleri imalâtın her kademesinde ihtiva ettiğinden, yekûnunda bir çok tekerrürleri toplamaktadır. Safi istihsal rakkamları ise, maddeleri ihtiva etmeyip, sanayi ameliyesi neticesinde husule gelen kıymet fazlasını gösterdiğinden, istihsalın nihai kıymetine tekabül etmemektedir. Bu itibarla mukayeseyi temin için, gayrisafi veya safi istihsal rakkamlardan hareket edildiğine göre, aşağıdaki hesapların yapılması gerekmektedir (İstihlak vergileri ve vergi mahiyetindeki inhisarlar varidatı hariç).

Gayrisafi rakkamlardan hareket edildiğine göre:

	<i>Mily. TL.</i>
Gayrisafi istihsal	517
Tekerrürler (1/3 hesabı)	170
	<hr/> 347
Müstahsil ile toptan fiyat farkı %10	52
Mamûl emtia ithali (yarı mamûller hariç)	154
	<hr/> 553
Safi rakkamlardan gidildiği takdirde :	
Safi istihsal	222
Ham madde sarfiyatı (tekerrürsüz):	
Dahil	92
Haric	33 125
	<hr/>
Müstahsil ile toptan fiyat farkı	52
Mamûl emtia ithalatı	154
	<hr/> 558

Sınal istihsal kıymetlerine göre ham madde sarfiyatı (milyon TL. itibarıyla) 517.5 - 222.5 = 295. Yukarıdaki tablolarda zikredilen tekerrürler ile ham madde sarfiyatı olan (milyon TL. itibarıyla) 170 + 125 = 295 bu rakkamın karşılığını teşkil etmektedir.

Millî sanayiimizin kifayetsizliği aşağıdaki mamul ve yarı mamul em-tiayı hariçten teminini icap ettiriyordu (1927 yılında milyon Türk lirası itibarile):

İplik ve mensucat	74.0
Alât ve makineler	20.3
Demir, çelik, v.s.	22.5
Her nevi yağlar	21.1
Şeker	13.4
Kâğıt ve tatbikatı	5.1
Lâstik, muşamba, elbise	5.8
Deri ve kösele	5.8
Cam, porselen, v.s.	6.8
Kimyevî maddeler	6.2
Sair mamûl maddeler	6.2
YEKÛN	187.2

İthalâtımızın hemen hemen %90 ını teşkil eden bu mamul veya nîm mamuller, %70 nisbetinde istihlâk maddelerinden ve yalnız %30 nisbe-tinde istihsal vasıta ve maddelerinden müteşekkil bulunmakta idi. 1930 yılında İktisat Vekili tarafından B. M. M. ine verilen bir raporda [1] da tebarüz ettirildiği veçhile, «ithal olunan mevaddan memleketimizde istihsali kabil olanların behemehal önüne geçmek ve olmayanlardan hayatı umumiye ve müdafaai memleket için elzem olan veya sanayiimizde mevaddı iptidaiye olarak kullanılanlardan maadasının mümkün olduğu kadar tahdidine çalışmak» lüzumuna Hükûmetçe de kanaat getirilmiş ve sa-nayi branşlarından herbirinin teessüs ve inkişaf şeraiti ayrı ayrı tetkik edilerek, himaye, teşvik, sermaye ve kredi yolunda alınması gereken ted-birler bir programa bağlanmıştır. Sanayiimizin o tarihtenberi inkişafını tetkik etmeden evvel, memleketimizin investisman durumunu gözden geçirmemiz doğru olur.

Investismanlar.

Malûm olduğu üzere, iktisadî faaliyetlerin gelişmesi millî gelirin isti-hlâk olunmayan yani tasarruf edilen kısmına bağlıdır. Tasarruf edilen meblâğlar millî tesisatın tevsiine tahsis edilirse investisman adını alır.

Sınâî investismanlar hakkında elimizde pek az malûmat mevcuttur. Teşviki Sanayi Kanununa tâbi müesseselere ait olmak üzere nesredilen istatistiklerden, bu müesseselerin tesisat ve makinelerinde seneden seneye

[1] İktisadî vaziyetimize dair rapor, 1930.

vukubulan kıymet artışını takip etmek mümkün ise de, bu artışların kısmen, kanun şümülüne bilâhare giren eski müesseselerden mütevellit olduğunu ve diğer taraftan neşredilen rakkamlardan, ortalama nisbeti bilinmeyen, amortismanların tenzil edilmiş olduğunu unutmamalıdır. Buna muvazi olarak her sene ithal edilen makine, âlât ve edevatın kıymetleri de sınaî investisyonların seyri hakkında bir fikir verebilir. Teşviki Sanayi Kanununa tâbi müesseselere ait tesisat kıymetlerinde lüzumlu görülen bazı tashihlerin icrasından sonra [2] bu konulara ait rakkam serileri aşağıya dercedilmiştir:

	<i>Makine ve binalarda kıymet artışı</i>	<i>Makine ve nakil vasıtaları ithalâtı</i>
	<i>(Milyon TL. itibarıyla)</i>	
1933	6.8	6.71
1934	13.0	12.92
1935	8.3	9.24
1936	8.5	12.20
1937	15.1	15.06
1938	13.9	23.01
1939	19.3	19.93
1940	46.4	8.92
1941	13.2	8.00
YEKÜN	144.5	116.02

1940 senesine ait tesisat kıymetlerindeki artışın 13 milyonu, o sene muafiyet ruhsatnamesi almış olan İstanbul Elektrik İdaresinin istatistiklere ithalinden mütevellittir. Diğer taraftan, ithalât miktarlarına makinelerden başka nakil vasıtaları da dahildir. Bu itibarla her iki sütündeki rakkamları mukayese etmek mümkün olmamakla beraber, sınaî investisyonlar hakkında kısmî de olsa malûmat vermesi bakımından kayda şayan görülmüştür.

Devlet iktisadî teşekküllerine ait investisyonların inkişafını daha kolaylıkla takip etmek mümkündür. Sümerbank'ın 1940 bilânçosunda, sabit kıymetlere yatırılan sermaye (bitmemiş tesisler hariç) 69,962,000 lira

[2] Meselâ Seyrisefain havuzlarına biçilen kıymet 1932 yılında 30 milyon, 1933 de 13.7 ve 1939 da 2.6 milyon liradır. Maden kömürü ocaklarına ait tesisat ve bina kıymetleri 1940 yılında 18 milyon iken ocakların Devlete intikalinden sonra bu kıymet 4,3 milyon olarak görülmektedir.

olarak görülmektedir (13,110,000 liralık amortismanlar dahil). Bu meblâğdan 1933 de devralınan tesisatın kıymeti olan 4,756,000 lira tenzil edilirse, Sümerbank'ın bu müddet zarfında 65,206,000 liralık investisman yaptığı anlaşılır. Aynı müddet zarfında mezkûr Bankanın iştirakleri 5,037,000 liradan 10,711,000 liraya yükselmiş olduğundan, yukarıdaki meblâğa 5,674,000 lira ilâve etmek lâzımdır. Etibank'ın 1940 bilângosunda, teşebbüs, müessese ve iştiraklere yatırılan kıymetlerin yekûnu, amortismanlar dahil, 22,302,000 lirayı bulmaktadır. Ziraat Bankası ile Şeker Fabrikaları ve Malatya Bez ve İplik Fabrikası gibi diğer iktisadî Devlet teşekküllerinin aynı müddet zarfında sanayie yatırdıkları paralar ile birlikte, 1933 den 1940 yılına kadar, yani 7 sene zarfında, Devletçe sanayie 135 milyona yakın bir sermaye yatırıldığı anlaşılır.

Bütün bu malûmata istinaden bir tahmin ileri sürmek caizse, 1933 den 1940 yılına kadar memleketimizde sınaî teçhizata yatırılan sermayenin 190 milyon kadar bir meblâğa yükseldiği, yani senede 27 milyon lirayı geçtiği söylenebilir.

Devletçe, memleketin teçhizi maksadiyle yapılan masraflar (tamir, ve bakım masrafları hariç) umumî ve mülhak bütçelerle hususî idareler ve belediyeler masraf bütçelerine nazaran, 1933 yılından 1940 yılına kadar, nevi itibarile aşağıdaki şekilde tesbit edilebilir:

Devletçe yapılan investismanlar

(Milyon TL. itibarile)

S E N E	D. D. Y. inşası	Şose ve köprüler inşası	Sair nafta işleri	H. İdare ve Belediyeler inşaatı	Mülhak büt çelerle ya- pılan inşaat	Yekûn
1933	15.3	3.8	4.3	3.8	3.0	30.2
1934	17.9	3.7	4.6	5.0	3.2	34.9
1935	16.9	3.7	6.5	6.7	3.5	37.3
1936	17.2	4.8	9.9	5.8	4.0	41.7
1937	18.4	5.0	12.0	8.8	4.4	48.6
1938	21.2	5.3	17.1	9.7	5.2	58.5
1939	21.3	4.9	17.3	10.3	6.5	63.3
1940	19.3	3.8	25.7	9.7	4.8	62.0
1941	13.9	9.9	13.3			

Ziraî investisman olarak, ziraat makine ve âletleri ithalâtı, hayvan stoklarında kaydedilen artışlar gibi tesbiti mümkün sermaye tahsislerini veya mevcutlarda vukubulan tebeddülleri nazarı itibara almak suretile,

bunların vüsâtı hakkında, kısmen de olsa, bir fikir edinmek mümkündür.

Şehirlerde *mesken inşaatı* için ortalama 30 milyon lira sarfedildiği kabul olunursa, memleketimizin takribî investisman hacmi aşağıdaki şekilde kavranmış olur:

Yıllık investismanlar (1933/40 yılları vasatîsi)

(Milyon TL. itibarile)

Devlet, Hususî İdareler ve Belediyeler bütçelerinden sarfolunan		47
<i>Sanayi investismanları:</i>		
İktisadî Devlet teşekkülleri	19.3	
Hususî teşebbüsler	7.9	27
Ziraî investismanlar		13
Mesken inşaatı		30
Sair investismanlar		15
YEKÜN		132

Görüldüğü üzere, millî investismanların yarısı Devlet eliyle yapılmaktadır. Millî tasarrufun teşekkülü ve sarf şekli arzu ve imkânlarla terk edildiği takdirde, iktisadî bir kalkınmanın tahakkuku uzak bir ihtimalden ibaret kalır. Fakir milletlerin normal tasarrufu gayet mahdut olduğundan, az zamanda iktisaden yükselmeğe azmetmiş milletler cezrî usullere başvurmak zorundadırlar. Bu da ancak, istihlâki kısmak ve hayat standardını düşürmekle mümkündür. Hususî şahıslar için olduğu gibi, istikbalî düşünen milletler için de, daha yüksek bir hayat seviyesi uğrunda mahrumiyetlere katlanmak zarureti vardır. Gelirinin %10 unu tasarruf eden bir millet, %20 sini tasarruf eden bir millete nazaran bir kaç sene müddetle daha iyi yaşayabilir. Fakat birincisinin istihsalî ufki bir seyir takip ederken, diğerinki az zamanda yükselmeğe başlar ve rakibini geride bırakır. Memleketimizin istihsal ve sermaye durumunun kifayetsizliği karşısında sanayileşme hareketi hususî teşebbüslere terkedildiği takdirde, bu hareketin muvaffakiyetsizliğe uğraması mukadderdi. Zira hususî şahıslar, ancak, bol ve ucuz sermaye teminine imkân buldukları takdirde, uzun vadeli teşebbüslere bağlanırlar.

1940 yılından sonraki envestisman hareketleri hakkında bir fikir edinmek için, iktisadî Devlet teşekküllerine ait sabit kıymetlerin orijinal be-dellerinde vukubulan değışiklikleri takip etmek icap eder.

İ. Devlet Teşekkülleri sabit kıymetleri

	<i>Milyon TL.</i>
1940	161.52
1941	172.57
1942	186.60
1943	239.19
1944	298.66
1945	328.23

1940 - 45 arasındaki 5 sene zarfında iktisadî Devlet teşekkülleri sabit kıymetlerindeki tezayüt 166.7 milyon lira, yani senede ortalama 33.3 milyon liradan ibarettir. Harpten evvelki vasatı ile karşılaştırıldığı ve fiyat seviyesi de gözönünde tutulduğu takdirde, envestisman hareketinde harp senelerinde bir durgunluk ve gerileme husule geldiği müşahede olunur.

Bu mülâhazalardan sonra, *sanayimizin son senelerdeki inkişafını* takip etmek ve neticeleri tesbit etmek sırası gelmiştir.

Sanayi inkişafı.

Malûm olduğu üzere, fiyat dalgalanmalarına göre tahavvül eden istihsal kıymetlerinden hacim değışikliklerini takip etmek imkânsızdır. Diğer taraftan, kıymetlerden fiyat hareketlerini bertaraf edecek müş'ireler mevcut olmadığından, sınaî istihsal hacminin seyrini miktarlara müstenit endekslerden takip etmek zorundayız. Şunu da ilâve edelim ki, bugüne kadar memleketimizde sanayi inkişafını gösteren tatminkâr bir endeks tertip edilmemiştir. Vâkıa «Konjonktür» mecmuasında, *Şefik Bilkur* imzasiyle intişar eden bir etüdde [1], böyle bir endeksin tanzimine teşebbüs edilmiştir. Ancak bu endeks, ihtiva ettiği grupların azlığından dolayı, memleket sanayiini temsil etmediği gibi, endekse giren maddelere tatbik edilen ponderasyon usulü bakımından da bazı tenkitlere yol açmaktadır.

[1] «Konjonktür», Temmuz - İkkânun 1943 sayısı.

Şefik Bilkur'un endeksi daha ziyade muayyen sanayi gruplarını temsil etmektedir. Bu arada büyük ehemmiyeti haiz gıda maddeleri, yalnız şeker istihsalıyla temsil edilmiştir. Diğer taraftan, bilhassa harp senelerinde umumî temayülün aksine bir seyir takip eden, inşaat sanayii endekse dahil değildir. Ponderasyona gayrisafi istihsal kıymetlerinin esas ittihaz edilmesi neticeleri ihlâl eder mahiyette görülmüştür. Fîlhakika, istihsalin her kademesinde ham maddeleri mükerreren ihtiva eden gayrisafi kıymetler, ponderasyona esas tutulmakla, bazı maddelerin endekste bir kaç defa temsil edilmesine meydan verilmiş olur. Meselâ kömür, endekste istihsal bakımından ayrı bir madde işgal ettiği halde, istihlak bakımından diğer maddelerin hemen hepsine dahil bulunmaktadır. Ayrıca, ham maddesi fazla ve imalât ameliyesi az olan sanayi branşları, gayrisafi kıymetleriyle temsil edildikleri takdirde, hakikî faaliyetlerinin fevkinde bir ehemmiyet kesbetmiş olurlar. Bu sebeplerden dolayı endekslerin tertibinde, safi kıymetlerin, yani mamullerden ham madde ve mahrukatin tenziline sonra baki kalan kıymetlerin ponderasyona esas tutulması doğru görülmektedir.

Memleketimizde büyük endüstrinin inkişafını tesbite medar olacak ve basit olduğu kadar iyi neticeler veren bir usul, Teşviki Sanayi Kanununa tâbi müesseselerde çalışılan günlerin mecmuunu itibara almaktan ibaretir. Fîlhakika istihsal, ekseriya iş günlerinin miktarına muvazi bir seyir takip etmektedir. Tetkikatımıza mevzu olan 10 - 15 senelik bir devre içinde, bilhassa memleketimizde teknik terakkinin, neticeleri ihlâl edecek bir ehemmiyette olmadığını zannediyoruz. Maalesef son senelerde bazı sanai maddelerde ve bilhassa kömür istihsalinde kaydedilen randıman düşüklüğü, böyle bir ihtimalin varit olmadığını teyit etmektedir. Bununla beraber, kontrol mahiyetinde olmak üzere, yukarıdaki tarif dairesinde miktarlara müstenit bir endeksin tanzimine de çalışılmış ve bu endeks 1929 yılına kadar geriye götürülmüştür. Neticele *Şefik Bilkur*'un endeksiyle birlikte aşağıya dercedilmiştir. Bu endeksin, inşaat sanayiini ihtiva etmediğini ilâve etmek icap eder.

Sınai istihsal endeksleri

(1939 istihsalı = 100)

	Çalışılan günler		İstihsal hacmi	
	Milyon [1] iş günü	Endeks	Büyük Sanayi	S. Bükür endeksi
1929	.	.	33	.
1930	.	.	35	.
1931	.	.	38	.
1932	12.0	45	43	.
1933	14.3	54	55	51
1934	15.2	57	63	58
1935	15.51	58	63	59
1936	16.74	63	68	68
1937	22.21	84	78	71
1938	23.92	90	83	80
1939	26.59	100	100	100
1940	30.49 [2]	114 [2]	112	110
1941	31.54 [2]	117 [2]	112	110
1942	.	.	107	97
1943	.	.	118	112
1944	.	.	129	115
1945	.	.	135	117
1946	39.2 [4]	147	134 [3]	.

[1] Sanayi istatistiklerinde 1932-34 seneleri için iş günü adedi yerine azami faaliyet aylarında mevcut işçi miktarı gösterildiğinden, bu senelere ait rakamlar kısmen tahminidir.

[2] İstanbul Elektrik İdaresinin istatistiklere ithalinden dolayı 1940 da 0.29 ve 1941 de 0.3 milyon fazla iş günü görüldüğünden, endeksin hesabında icap eden tashihat yapılmıştır.

[3] Kısmen muvakkat veya tahmini rakamlara istinaden hesaplanmıştır.

[4] İstanbul ve İzmirde yapılan anketlerle İktisadi D. Tesekkülleri faaliyetine göre tahmin.

Görüldüğü üzere, üç endeks arasındaki farklar pek mühim değildir. İş günü adedine göre tanzim edilen endeksle istihsale müstenit olanlar arasında kaydedilen en büyük farklar, 1938 ve 1941 yıllarına ait olmak üzere %9 u geçmemektedir. İstihsal endeksinin iş günü adedi endeksine nazaran geride kalması, randımanların tedenni ettiğine bir işaret ise de, hesapların sıhhat derecesi, mezkûr endekslere istinaden böyle bir iddianın ileri sürülmesine müsait değildir.

Yukarıdaki endeksler yalnız Teşviki Sanayi Kanununa tâbi müesseselerin istihsalini yani büyük sanayi temsil etmektedir.

İktisadî Devlet teşekküllerini de ihtiva eden bu endekslerde mezkûr teşekküllerin süratli inkişafının tesiri görülmektedir. İktisadî Devlet teşekkülleri mevzuubahs sanayiinin istihsal kıymetine 1938 yılında %25, 1945 te ise %52 nisbetinde iştirak etmiştir. Bu teşekküllerin inkişafını gösteren ayrı bir endeks aşağıya dercedilmiştir. Mukayese imkânını temin için, 1940 yılı sonunda Devlete intikal eden Ereğli Kömür Havzasının istihsalı, 1939 ve 1940 yıllarına da teşmil edilmiştir.

	<i>İ s t i h s a l</i>					
	<i>İktisadî Devlet Teşekküllerinde çalışan işçiler [1] Adet</i>	<i>1940=100</i>	<i>Etibank grubu[2]</i>	<i>1940 = 100</i>		<i>Yekûn</i>
				<i>Sümerbank grubu[3]</i>	<i>Yekûn</i>	
			<i>Tartı (37)</i>	<i>(63)</i>	<i>(100)</i>	
1939	45.140	85	90	86	87	
1940	53.060	100	100	100	100	
1941	54.730	103	100	102	101	
1942	56.220	106	88	103	98	
1943	65.940	124	110	112	112	
1944	69.560	131	127	125	126	
1945	71.730	135	130	132	131	
1946	70.300 [4]	133 [4]	128	132	130	

[1] İstihsal ile ilgili teşekküller. Ziraat Bankası, Toprak M. Ofisi v.s. hariç.

[2] Ergani Bakırı, Keçiburlu dahil.

[3] Malatya Bez ve İplik Fabrikası, Türkiye Şeker Fabrikası dahil.

[4] Muvakkat.

Harp yıllarında mühim bir gelişme hareketi gösteren inşaat sanayiini hesaplara dahil bulunmadığından, neticeler memleket sanayiinin hakiki gelişmesini aksettirmemektedir.

İnşaat sanayiinin seyrini takip için elimizde İstanbul ve Ankara şehirlerinin mesken inşaatına ait istatistiklerden başka Nafia Bakanlığının, demiryolu, şose ve sair inşaata sarfettiği meblâğlar vardır. Bu malûmatı bir araya tophyarak inşaat işleri hakkında bir fikir verecek bir endeksin tanzimi imkânsız görülmemiştir. Beher grubun ponderasyon emsali, 1939 yılındaki takribî iş hacmine tekabül edecek surette seçilmiştir.

İnşaat ve nafıa işleri endeksi

(1939 = 100)

Ponderasyon emsali:	Mesken inşaatı [1]		Nafıa işleri[2]	Umumi endeks
	İstanbul	Ankara		
	(21)	(9)	(70)	(100)
1929	72	.	81	79
1930	94	.	84	87
1931	182	.	64	91
1932	236	.	50	94
1933	152	.	54	77
1934	163	40	59	79
1935	125	63	57	72
1936	113	118	66	81
1937	88	143	79	87
1938	94	134	100	102
1939	100	100	100	100
1940	73	43	97	87
1941	44	36	55	51
1942	.	36	35	40

[1] *S. Bilkur*: «Dünyada ve Türkiyede mesken inşaatı», Konjonktür, 1944, No. 1/3.
 [2] 1929/39 Nafia masraf bütçesine göre (ücretler hariç); 1940 dan itibaren fiyat hareketleri de nazarı itibara alınmıştır.

1939 da mecmu iş hacmi 100 milyon civarında tahmin edilen inşaat sanayiinin ham madde sarfiyatı bu meblâğın yarısına yakın bulunduğundan, yaratılan istihsal kıymeti 52 milyon olarak kabul edilebilir. Sanayiimizin umumî istihsal hacmini ve bunun içinde inşaatın ve küçük sanatların mevkiini tayin edebilmek için, sınaî istihsalâtımızın safi kıymetini hesaplamamız lâzımdır. Bu ameliye için kabili istifade malûmat azdır. Başta nüfus tahririne göre sanayide faal eşhas adedi, iş istatistikleri, Teşviki Sanayi Kanunundan faydalanan müesseselere ait istatistikler ve muamele vergisine esas olan sınaî müesseselerin imalât ve satış kıymetleri tutarları gelmektedir. Küçük sanatlardan halı ve dokuma imalâtına ait bilgimiz, harp senelerinde tatbik edilen tevzi usullerinden dolayı oldukça artmış bulunmaktadır.

Bu malûmatı toplayıp boşlukları tahminlerle doldurmak suretiyle varılan netice aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir:

1939 yılı sanai istihsalı

GRUP:	Ortalama işçi ve müstahdem adedi	Ücret ve yevmiye tutarı Mily.TL.	İstihsal	
			G. safi Milyon TL.	Safi Milyon TL.
I. Teşviki Sanayi Kanunundan istifade eden müesseseler (vergi mahiyetini haiz İnhisarlar varidatı, istihsal yekûnundan tenzil edilmiştir)	110.000	35.72	292.1	126.0
II. Elektrik, su ve havagazı istihsal ve tevzii:				
İstanbul, Ankara, İzmir	3.070	2.2	11.9	5.5
Diğer şehirler	400	0.3	1.2	0.5
	3.470	2.5	13.1	6.0
IIa. Bunlardan: I. gruba dahil olanlar	1.186	0.55	2.39	1.51
III. İnşaat:				
Devlet ve H. İdareler bütçesinden ödenen:				
Demiryolu ve Liman inşası	21.33	.
Şose ve köprü inşa ve tamiri	9.71	.
H. İdareler ve Belediyeler	10.3	.
Sair nafta işleri	19.0	.
Yekûn	31.000	13.0	60.3	33.0
Şehirlerde mesken inşaatı	28.000	10.5	37.0	19.0
Yekûn	59.000	23.5	97.3	52.0
IV. İş Kanununa tâbi sanai müesseselerde çalışanlar [1]:				
İşçi	249.000	77.5	.	.
Müstahdem	17.000	18.0	.	.
	266.000	95.5	.	270.0
V. Halı ve dokuma el tezgâhları (6560 kg. pamuk ipliği sarfile 44 mily.m bez ve 380 bin m ² halı ve kilim imalâtı)	60.000	.	15.5	7.0
VI. Küçük sanat erbabı (dokuma ve inşaat haric):				
İstanbul, İzmir, Ankara	30.000	.	minimum	15.0
Nüfusu 10.000-100.000 şehirler	60.000	.	»	20.0
Nüfusu 10.000 den az şehirler	230.000	.	»	40.0
Yekûn	320.000	.		75.0

[1] Beyanname veren işyerleri. Bilâhare bunlardan bir çoğu kanuna tâbi tutulmuştur.

İ C M A L

GRUP:	Ortalama işçi ve müstahdem adedi	Ücret yevmiye tutarı Mily.TL.	İ s t i h s a l	
			G. safi Milyon TL.	Safi
Yukarıdaki gruplar tasnifine göre:				
I. IIa. Büyük Sanayi	108.000	35.17	289.7	124.6
II. Elektrik, su, havagazı	3.470	2.5	13.1	6.0
III. İnşaat sanayii	59.000	23.5	97.3	52.0
IV. (I+II+III) + IIa.	95.900	34.3	200	87.5
Mezkûr gruplarda faal müesseselerle faal müesseselerle (İstihsal V. gruba dahil)	10.300	—	—	—
Askerî fabrikalar (takribî)	5.000	2.38	10	4.0
İş K.na tâbî olmayan müesseseler	30.000	.	40	15.0
<i>Sanayi yekûnu</i>	<i>311.670</i>	.	<i>650</i>	<i>289.1</i>
V. Dokuma sanatları	60.000	.	15.5	7.0
VI. Sair küçük sanatlar	320.000	.	.	75.0
<i>Küçük sanatlar</i>	<i>380.000</i>	.	.	<i>82.0</i>
<i>Umumî yekûn</i>	<i>691.670</i>	.	.	<i>371.1</i>
<i>Amortismanlar</i>	<i>36.0</i>
				<i>335.1</i>

Yukarıdaki rakamlardan görüldüğü üzere, 1939 yılında sanayide (amortisman hariç) yuvarlak hesap 370 milyon liralık bir kıymet yaratılmış ve inşaat sanayii 52 milyon lira ile bu meblâğın %14 ünü teşkil etmiştir. Bu tesbitten maksat, sınıî istihsal endeksini memleket sanayiini temsil edecek surette genişletmek olduğundan, şimdiye kadar tetkik harici kalmış faaliyetleri de kısaca gözden geçirmemiz lâzımdır.

Küçük sanatlar (inşaat hariç), işgal ettiği 400,000 e yakın eşhas ile, harpten evvel 82 milyon civarında bir kıymet husule getirmekte idi. Büyük sanayiîni inkişafı bu sanatlar üzerinde acaba ne gibi bir tesir yapmıştır? Buna cevap verebilmek için, küçük sanatların başlıca faaliyetlerinden olan halıçılık, el dokumacılığı ve kunduracılığı ayrı ayrı tetkik edelim.

Halı imalât ve ihracatı*(1000 m² itibarile)*

	<i>İmalât</i>	<i>İhracat</i>
1929	785	480
1930	690	350
1931	520	290
1932	350	150
1933	305	125
1934	310	110
1935	330	80
1936	350	80
1937	320	40
1938	330	—
1939	340	—
1940	330	30
1941	320	30
1942	290	25
1943	295	15
1944	295	10
1945	290	15
1946	330	60

El tezgâhlarının imalâtını fabrikalar dışında istihlâk edilen pamuk ipliği miktarıyla ölçebiliriz. Aşağıdaki tabloda, memleketin pamuk ipliği sarfiyatı, fabrikalar içinde ve dışında olmak üzere gösterilmiştir. Fabrikalar haricindeki iplik sarfiyatının sabit kalması veya tedricen azalması, el dokumacılığının fabrika dokumacılığına muvazi bir inkişaf kaydetmediğine delâlet eder:

Pamuk ipliği istihlâkı*(1000 t itibarile)*

	<i>Fabrika- larda</i>	<i>Fabrikalar dışında</i>	<i>Umumî istihlâk</i>
1933	4.2	7.8	12.4
1934	5.3	9.7	15.0
1935	6.2	9.2	15.4
1936	8.9	9.1	18.0
1937	12.6	9.9	22.5
1938	16.1	9.9	26.0
1939	17.3	9.8	27.1
1940	19.3	9.6	28.8
1941	18.8	8.4	27.2
1942	18.1	8.0	26.1
1943	19.6	8.4	28.0
1944	21.0	7.6	28.6
1945	22.0	7.3	29.3
1946	21.3	7.3	28.6

Bir de ayakkabıcılığın ham maddesi olan deri ve kösele istihlâkının durumunu tetkik edelim. Memleketimizde işlenen vasatî 15,000 ton deriden nısfı kadar bir miktarı hariçten ithal edilmektedir. Hariçten temin ettiğimiz deriler kundura sanayiinin ham maddesini teşkil ettiğinden, bu sanayiin faaliyetini aksettirmesi lâzımdır. Maamafih stoklar hakkında hiçbir malûmata sahip olmadığımızdan, rakkamlardan bir netice çıkarılmasına imkân görülememiştir. Aşağıdaki tabloda, büyük sanayii temsil eden Beykoz fabrikası kunduralık deri sarfiyatı ile hususî imalâthaneler için arta kalan miktar karşılaştırılmıştır :

**İthal edilen derilerin Beykoz fabrikasıyla hususi
imalâthaneler arasında taksimi [1]**

(ton itibarile)

	<i>Beykoz Fab.</i>	<i>Hususî ima- lâthaneler</i>	<i>Yekûn</i>
1937	2560	5038	7598
1938	2650	5378	8028
1939	2991	4591	7582
1940	1354	1059	2413
1941	859	1809	2668
1942	2878	2032	4910
1943	1334	1734	3068
1944	2189	3318	5507

[1] E. Atafırat: «İktisadi Yürüyüş», 12/12/945.

Yukarıdaki misallerden anlaşılacağı üzere, memleketimizde küçük sanatlar, sanayi derecesinde bir gelişme göstermemiştir. Hattâ halıcılık gibi bazı sanatlarda gerileme derecesi endişe vericidir. Umumî olarak küçük sanatlar istihsalinin harbe tekaddüm eden senelere kadar nüfus te-zayüdü nisbetini geçmediğini kabul etmek doğru olur. Harp senelerinde ise küçük sanatlarda nisbi bir gerileme müşahade edilmektedir.

Bu verilere nazaran, sanayiîni inkişafını aşağıdaki surette tesbit etmek mümkündür:

Sınai istihsal endeksi

(1939 = 100)

Yıllar	Büyük sanayi	İnşaat	Küçük sanatlar	Pondere vasatı
Ponderasyon emsali	(65)	(10)	(25)	(100)
1929	33	79	90	51
1930	35	87	91	54
1931	38	91	92	57
1932	43	94	92	60
1933	55	77	93	67
1934	63	79	93	72
1935	63	72	95	72
1936	68	81	96	76
1937	78	87	97	84
1938	83	102	99	89
1939	100	100	100	100
1940	112	87	101	107
1941	112	51	95	102
1942	107	40	93	97
1943	118	33	90	103
1944	129	33	91	110
1945	135	33	92	114
1946 [1]	134	40	95	115

[1] Muvakkat rakkamlar.

Görülüyor ki, 1929 yılından Cihan Harbinin ilk senelerine kadar süratle inkişaf eden sanayiimiz, harp senelerinde, heyeti umumiyesi itibarile bu tempo-yu temadi ettirememiştir. Yalnız iktisadi Devlet teşekkül-lerinin tesiriyle büyük sanayi-in gelişmesi devam etmiştir.

Her ne kadar bu rakamlara istinaden bazı mütalâalar serdetmek mümkün ise de, diğer memleketlerdeki hareketlerle mukayese edilme-dikçe, umumî neticelere varmak kabil olmadığından, bazı memleketlere ait istihsal endeksleri aşağıya dercedilmiştir. Endeksleri mukayese eder-

ken itibara alınacak hususların en mühimlerini kısaca hatırlatmak doğru olur.

Muhtelif endekslerin temsil derecesi memleketten memlekete ehemmiyetli farklar gösterdiği gibi, bunların hesabında tatbik edilen usuller de birbirine uymamaktadır. Endekslerin bir kısmı millî sanayiın hemen hemen tamamını temsil ettiği halde, diğerleri en mühim telâkki olunan sanayi gruplarına inhisar etmektedir. Bunlardan bazıları istihsal miktarlarına istinat etmekte iken, diğerleri fiyat temevvüçleri bertaraf edilmiş istihsal kıymetlerine göre tanzim edilmiştir; bazıları ise, iş günü veya iş saati sayısı, ham madde ithalâtı gibi faaliyeti doğrudan doğruya aksettirmiyen ölçülere dayanmaktadır. Bu vasıtalı ölçüler üzerinde çok zaman iş randımanları, stok miktarları, fiyat hareketleri gibi âmillerin tesiri müşahede edilmektedir.

Bu mülâhazalardan sonra, bazı memleketlerin sınaî istihsal endekslerini tetkik edelim. Bunların en bariz hususiyetleri not hanesinde tebarüz ettirilmiştir. (s. 66 ve 67 deki cetvele bak).

Görülüyor ki, memleketimizde sınaî istihsalin artışı 1939 yılına kadar dünya vasatîsinin çok fevkinde bulunuyordu. Bu müddet zarfında, bu sahadaki geriliğimizi nisbeten telâfi etmek imkânı bulunmuştur. Rusya ve Japonya hariç tutulursa, sanayii en süratle inkişaf eden memleketler arasında bulunduğumuz gibi, büyük iktisadî buhranlar dahi memleketimizde sınaî istihsalin gelişmesini inkıtaa uğratmamıştır. Ancak muhtelif memleketler arasında sınaî istihsalin artışını mukayese ederken, bu memleketler sanayii arasındaki vüs'at farklarını gözden kaçırmamak lâzımdır. Zira bilfarz 10 fabrikaya sahip bir memlekette sınaî kapasiteyi bir misli arttırmak için 10 yeni fabrikanın kurulması kâfi gelirken, yüz binlerce fabrikası bulunan memleketlerde aynı nisbette bir artışı temin için yüzbinlerce yeni fabrika kurmak veya mevcutları bir misli büyütmek lâzımgelir. Binaenaleyh, istihsal endeksleri mevcut sanayiın ehemmiyetiyle makûsen mütenasip bir hassasiyet arzederler.

Sınaî istihsal endeksleri millî endüstriler arasındaki bu vüs'at farklarını göstermediklerinden, bunların karşılaştırılması suretiyle alınan neticeler yanlış mütalâalara sevkedebilir. Harpten evvel Milletler Cemiyetinin İktisadî Servisi ve Alman Konjonktür Enstitüsü, dünya sınaî istihsalinin seyrini aksettirecek endekslerin ponderasyon emsalini tesbit maksadiyle, muhtelif memleketlerin dünya sınaî istihsaline iştirak ettikleri nisbetleri tayine teşebbüs etmişlerdir [1]. Hesaplarında, Milletler Cemi-

[1] Sa. 67 de zikredilen eserler.

yeti, muhtelif memleketlerin 1925/29 yıllarına ait istihsal vasatısını, Alman Konjonktür Enstitüsü ise 1928 yılı istihsalini esas ittihaz etmiştir. Her iki teşekkülün, imkân nisbetinde kıymetlere göre hesapladıkları nisbetler yekdiğerine yakın bulunmaktadır. Endekse giren memleketlerin dünya sınaî istihsaline %90 nisbetinde iştirak ettikleri ayrıca tasrih edilmiştir. Memleketimiz henüz bir sınaî istihsal endeksine malik olmadığından, bu tablolara dahil değildir. 1945 de Milletler Cemiyeti, endekse giren memleketler sayısını çoğaltarak, dünya sınaî istihsalinin %97 sini temsile çalışmıştır. Bu münasebetle ponderasyon emsallerinde bazı tadiller de icra edilmiştir.

Dünya sınaî istihsalinin safi kıymeti 1929 yılında 93 milyar dolar ve 1927 de 84 milyar dolar olarak tahmin edilmiştir. 1927 yılına ait sanayi tahririnin tahlili bahsinde sınaî istihsalimizin safi kıymeti mezkûr sene için 222 milyon TL. veya 115 milyon dolar olarak tesbit edilmiştir. Bu vaziyete göre, o tarihte dünya sınaî istihsaline iştirak ettiğimiz nisbet %0,14 raddesinde bulunmakta idi. Dünya nüfusundaki hissemizin aynı tarihte %0,74 bulunduğu gözönünde tutulursa, sanayileşmiş olmaktan çok uzak bulunduğumuz kolayca anlaşılır. 1929 yılı civarında başlıca memleketlerin dünya sınaî istihsalindeki hisseleri aşağıdaki şekilde taayyün etmektedir:

	%
B. Amerika	40.2
Almanya	10.1
B. Britanya	8.7
Fransa	5.0
Rusya	4.8
Japonya	2.8
İtalya	2.3
Sair memleketler	26.1
	100.0

Cihan Harbinin arifesine kadar geçen 10 sene zarfında, bu nisbetleri esash surette değıştiren hâdiseler vukubulmuştur. Bunların başında, 1930-34 yıllarında kapitalist ekonomisini temelinden sarsan büyük buhran, Sovyet Rusya ve Japon endüstrilerinin misli görülmemiş gelişmeler kaydetmesi ve nihayet küçük memleketlerin metodlu sanayileşme hareketleri bulunmaktadır. O yıllar zarfında fiyatlarda husule gelen temevvüçler ve resmî rayiçlerin bir çok ahvalde millî paraların hakikî kıymetlerini ifade etmemesi, istatistik bakımından kaydedilen terakkilere rağmen, harbe tekaddüm eden seneler için, dünya sınaî istihsalinin kıymet

Muhtelif memleketlere ait sinai istihsal endeksleri (1929 = 100)

Ponderasyon emsali [1] (0.14)	Türkiye	Yunanistan [2] (0.11)	Bulgaristan [3] (0.08)	Rumanya [4] (0.4)	Macaristan [5] (0.4)	Rusya [6] (4.8)	Almanya [7] (10.1)	Fransa [8] (5.0)	B.Britanya [9] (8.7)	İsvç [10] (0.95)	B.Amerika [11] (40.2)	Kanada [12] (2.55)	Japonya [13] (2.8)	Dünya [14] (100)
1929	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1930	106	103	94	97	95		88	99	92	102	83	85	95	86
1931	112	107	101	102	87		72	89	83	96	68	71	92	76
1932	118	101	102	89	82	116	58	77	84	89	53	58	96	65
1933	131	110	97	101	88	128	65	83	92	91	63	60	113	75
1934	141	125	98	126	99		82	78	103	110	68	73	127	80
1935	141	141	102	124	107	163	95	76	111	123	79	81	141	92
1936	149	139	148	132	118		106	80	121	135	94	90	150	102
1937	165	151	143	137	130	207	116	83	127	151	103	100	169	110
1938	174	156	155	133	127	220	123	79	115	152	81	95	181	96

1939	196	166	164	135	154	237	131	87	118	165	99	101	198	119
1940	210	183	183	127	163	260	138	58	58	152	114	121	201	129
1941	200	194	194	166	166	140	140	49	49	148	147	146	208	119
1942	190	187	187	130	130	130	130	44	44	153	181	172	198	119
1943	202	182	182	160	160	160	160	40	40	155	217	184	186	119
1944	216	160	160	160	160	160	160	28	28	155	214	184	159	119
1945	223	70	184	180	180	180	25	36	36	150	183	163	64	132
1946[15]	226	190	190	197	197	197	31	66	66	157	155	147	32	119

[1] 1929 yılında muhtelif memleketlerin dünya sınaî istihşal hacmine istisrak nisbetleri: *Bk. R. Wagenführ: «Die Industriewirtschaft»* (Vierteljahrshefte zur Konjunkturforschung, Sonderheft 31, Berlin 1933). — Milletler Cemiyeti, «La production mondiale et les prix, 1925-34». — Milletler Cemiyeti, «Industrialisation et Commerce extérieurs», Genève 1945.

[2] «Conseil supérieur économique»; 57 maddeye istinat eden endeks. memleketin sınaî istihşalinin hemen hemen tamamını temsil etmektedir.

[3] Bulgar İstatistik U. Md. ün endeksi, Alman Konjonktür Enstitüsü tarafından Bulgaristan için tanzim edilen endekse bağlanmıştır.

[4] Institutul Românesc de Conjunctură. Endeks 18 grubu ihtiva etmektedir.

[5] Ungarisches Institut für Wirtschaftsforschung (1939'dan itibaren yeni hudutlar dahilindeki istihşali ihtiva etmektedir).

[6] Alman Konjonktür Enstitüsü. Büyük sanayi istihşali (1929 da %50, 1939 da %80) nisbetinde umumî istihşali temsil eder.

[7] Alman Konjonktür Enstitüsü. Endeks memleket sınaî istihşalinin %60'ını temsil etmektedir. 1940'dan itibaren Milletler Cemiyetinin tahminlerine göre.

[8] Statistique Générale de la France. Endeks sınaî istihşalinin nisfından fazlasını temsil etmektedir. 1939 ve 1940 Dessl'leri, 1941'den itibaren Institut National de Statistique.

[9] London and Cambridge Economic Service. Sınaî istihşalinin tamamına yakın bir kısmını temsil etmektedir.

[10] Kommerzkollegium.

[11] Federal Reserve Board. Endeks sınaî istihşalinin %80'ini temsil etmektedir.

[12] Dominion Bureau of Statistics. İstihşal miktarları 1926 fiyatlarıyla hesaplanmıştır. İstihşalin tamamına yakın bir kısmını temsil eder.

[13] Ticaret ve Sanayi Nezareti. Büyük sanayi istihşalinin %80'ini temsil eder.

[14] Alman İstatistik Dairesinin endeksinde Rusya'nın ilavesiyle elde edilmiştir.

[15] Muvakkat veya takribî neticeler.

itibariyle tesbitini imkânsız kılmaktadır. Ancak istihsal endekslerinin tatbiki ve dünya sınaî istihsalinin (S. Rusya dahil) %19 nisbetinde arttığı itibara alınmak suretiyle, başlıca memleketler için zikrettiğimiz nisbetlerin 1939 da aşağıdaki şekilde değiştiği neticesine varılmaktadır:

	%
B. Amerika	33.4
Almanya	11.1
Sovyet Rusya	9.6
B. Britanya	8.7
Japonya	4.3
Fransa	3.7
İtalya	2.2
Şair memleketler	27.0
	100.0

1929 yılında 100 itibar edilen dünya sınaî istihsalinin 1939 da 119 u bulmasına mukabil, Türkiyede bu nisbetin 196 ya yükseldiği daha evvel tesbit edilmişti. Buna nazaran 1927 de dünya istihsaline iştirakimiz %0,14 nisbetinde iken, 1939 da bu nisbet %0,23 e yükselmiş bulunuyordu. Bu rakamlar her ne kadar katıyet ifade etmemekte ise de, umumî olarak varılan netice sınaî istihsalimizin bu müddet zarfında, dünya sınaî istihsalinin artışına nazaran çok daha süratli bir inkişaf kaydettiği merkezindedir. Komşu Devletlerin sınaî istihsaline nazaran memleketimizin kaydettiği terakki aşağıdaki nisbetlerle ifade olunabilir:

Dünya sınaî istihsaline iştirak nisbetleri

	<i>Türkiye</i>	<i>Yunanistan</i>	<i>Bulgaristan</i>	<i>Rumanya</i>	<i>Rusya</i>
1929	0.14[1]	0.11	0.08	0.4	4.8
1935	0.21	0.17	0.09	0.54	8.5
1939	0.23	0.16	0.11	0.46	9.6
1940	0.23	.	0.11	0.4	9.7
1945	2.37	0.06	0.12	.	6.6

[1] 1927.

Cihan Harbi, muharip ve bitaraf memleketlerin sanayii üzerinde muhtelif tesirler icra etmiştir. Birleşik Amerika Devletleri ve Britanya Dominyonları gibi istihsallerini fevkalâde arttıрмаğa muvaffak olan mem-

leketler yanında, Fransa ve İtalya gibi harp sahası olan ve binnetice endüstrileri büyük ölçüde tahribat gören memleketler vardır. Büyük Britanya ve Almanya harp müddetince istihallerini yüksek bir seviyede tutmağa muvaffak olmuşlar ise de, 1944 den itibaren şiddetli bombardmanlar yüzünden Almanyanın istihali azalmağa yüz tutmuş ve mağlûbiyetten sonra en düşük seviyesini bulmuştur. Rusyada, istilâya maruz kalan bölgelerde vukubulan tahribat dolayısıyla, istihsalin bir hayli düştüğü tahmin edilmekte ise de, zaferden sonra, Almanyadan nakledilen veya yeniden kurulan tesisler sayesinde, şimdiden harpten evvelki seviyenin %80 ine erişildiği söylenmektedir.

İktisadî Devlet Teşekkülleri.

Tanzim ettiğimiz istihsal endekslerinin tetkikinden de anlaşılacağı üzere, harbin ilk yılında bir gelişme hamlesi daha yapmağa muvaffak olan sanayimiz, müteakip senelerde, yeni tesislerin kurulamaması ve ham madde tedarikinde zorluklara maruz kalınması yüzünden, 1941 yılında varılan nisbeten yüksek istihsal seviyesini muhafaza edememiş ve yalnız harbin son senelerinde yeniden normal bir gelişme safhasına girebilmiştir. Bilhassa inşaat işlerinin harp içinde hemen hemen tamamen durması, diğer sınaî faaliyetler üzerinde de menfi tesirini göstermiştir. Ancak bu müddet zarfında iktisadî Devlet teşekküllerinin durmadan gelişmesi, Devletin memleket sanayiindeki durumunu takviye etmiş ve bütün sanayie hâkim olmasını temin etmiştir.

Memleket sanayii içinde iktisadî Devlet teşekküllerinin gittikçe artan ehemmiyetini, nisbetlerle tesbit etmek için elimizde bazı doneler vardır. En evvel Teşviki Sanayi Kanunundan istifade etmiş müesseselerden Devlete veya resmî teşekküllere ait olanlarla hususî mahiyette bulunanları tefrik ederek bunların umuma nazaran arzettikleri durumu göstermek mümkündür.

**Tevhiki Sanayi Kanunundan istifade eden müesseselerden
Devlete ait olanlarla hususî mahiyette bulunanlara dair
malûmat (İnhisar maddeleri hariç) [1]**

(Kıymetler milyon TL. itibariyle)

	<i>İşçi ve memur adedi [2]</i>	<i>Ücretler tutarı</i>	<i>Safi istihsal kıymeti [3]</i>
<i>İkt. Devlet teşek.</i>			
1939	37.000	12.8	40.1
1940	44.500	17.7	49.0
1941	60.500	27.2	65.1
<i>Hususî teşeb.</i>			
1939	67.600	20.8	81.8
1940	73.500	22.8	97.7
1941	61.500	19.4	86.6
<i>Yekûn</i>			
1939	105.000	33.6	121.9
1940	118.000	40.5	146.7
1941	122.000	46.4	151.7
<i>Devlet hissesi %</i>			
1939	35.6	38.1	32.9
1940	37.7	43.6	33.4
1941	49.6	58.4	42.8

[1] Tütûn ve alkol imalâtına ait rakamlar vergi mahiyetini haiz varidatı ihtiva ettiğinden, tabloya alınmamıştır.

[2] Yılda çalışılan vasatî günlere göre tahmin edilmiştir.

[3] Satış kıymetlerinden ham ve yardımcı maddelerle mahrukatin tenzilinden sonra bâki kalan kıymet.

Bu müesseselere ait istatistikler 1942 yılından itibaren tutulmadığından, inkişaf seyrini daha yakın senelere kadar takip etmek imkânsız ise de, umumî temayül, *memleket sanayiinde Devlet hissesinin daha da arttığına* delâlet etmektedir.

Devlet sanayii ile hususî sanayide tediye olunan vasatî ücrete mukabil, işçi başına istihsal olunan kıymetleri mukayese edersek, *Devlet sanayiinde daha yüksek ücretlere mukabil daha az randıman alındığı* neticesine varılır. Fîlhakika, her iki sektörde memur ve işçi yekûnuna nazaran adam başına isabet eden ücret ve safi istihsal kıymetleri, aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, *Devlet sanayiinin yüksek maliyet ve az randımanla çalıştığı* kanaatini vermektedir. Bilhassa hususî sanayi müesseseleri arasında pek ufak imalâthaneler bulunduğu ve bunların fabrikalar derecesinde istihsal kudretine malik olmadıkları gözönünde tutulursa, hususî sanayiinin daha verimli surette çalıştığını kabul etmemek imkânsızdır.

Sanayide müstahsil başına isabet eden vasatî ücret ve istihsal kıymeti

(TL. itibariyle)

	Devlet sektörü		Husûsî sektör	
	Ücret	İstihsal	Ücret	İstihsal
1939	342	1085	310	1210
1940	393	1100	310	1330
1941	449	1076	316	1410

İktisadî Devlet teşekküllerinin inkişafı İş Kanununa tâbî sınaî müesseselerin durumu ile karşılaştırıldığı takdirde, bunların memleket sanayii içinde artan ehemmiyetlerini yakın bir seneye kadar takip etmek mümkün olur:

	İktisadî Devlet Teşekkülleri (Sınaî mahiyette olanlar)				İş Kanununa tâbî sınaî müesseseler		Devlet T.inin yekûna iştiraki	
	İşçi ve memur	Ücret ve maaş	İ s t i h s a l G.safî	Safî[2]	İşçi ve memur	Ücret ve maaş	İşçi	Ücret
	Mily. TL.	Mily. TL.	Mily. TL.	%	Mily. TL.	%		
1939[1]	46.987	18.20	75.0	41.0	206.471	63.0	22.8	28.9
1940[1]	57.330	22.93	93.2	51.8
1941	59.363	26.55	115.9	62.2	234.574	85.1	25.4	31.2
1942	61.852	32.41	171.3	77.7
1943	74.496	51.57	275.8	142.6	276.264	152.9	27.0	33.4
1944	80.637	63.55	335.2	164.1	284.350	185.9	28.4	34.3
1945	82.631	71.75	360.4	168.8	288.196	.	.	.

[1] Kömür havzasının tamamı iktisadî Devlet t.ine dahil.

[2] Nakdî ve aynı ücretler, satış vergileri, kâr ve zarar ile amortismanlar. (Şeker istihsal vergisi hariç).